

TÁJÉKOZÓDÁS

TIZENÖT TÉZIS A SZOCIORÉGIÓ ELMÉLETÉHEZ*

Bangó Jenő

Universiteit Aken

B-4701 Eupen, Zur Nohn, 88; e-mail: jeno.bango@gmx.net

BEVEZETÉS

A szociorégió elméletet már több változatban publikáltuk a német és a magyar szociológiai szakirodalomban, erről előadásokat, egyetemi szemináriumot is tartottunk (Bangó 1998, 1999, 2000, 2003, 2005). Az elmélet nem lezárt, hanem kialakulóban van és végleges formáját, (*falszifikálhatóságát*) még nem nyerte el. Ilyen értelemben nem egy klasszikus, „normális” elmélet, hanem posztnormálisnak nevezhető. Három alapköve a központ és periféria közötti megkülönböztetés, a globális és lokális szintézise, végül a rendszerelméleti (Luhmann által inspirált) szociológia felismeréseit alkalmazza. A tizenöt tézis megfogalmazásánál figyelembe vettük a könyveimről írt recenziókat, magyar és német kollégákkal való vitákat és levélváltásokat is. Ennyit a tanulmány genesiséről, amely nem akar rejtett „*captatio benevolentiae*” lenni, hanem csak esetleges további vitákra, szembesítésekre és változtatásokra kíván ösztönözni.

Az elméletben egy fogalmi szimbolizálás történik, amely bizonyos dolgok konkrét jellegétől eltekint és ezáltal bizonyos helyzetektől függetlenül érvényességet tud magának követelni. Az elmélet fogalmai ezáltal megszabadulnak a cselekvési kényszer-től, amennyiben értelmi kontextusokat állítanak elő. „A komplexitások redukciója tárgyi síkon, a komplexitások produkciója a szimbólumok síkján történik” (Willke 1996b: 214).

A szociorégió elmélete egyik lehetséges, elképzelhető elmélete a regionalizálásnak és egy pár mondatban összefoglalva a következőket állítja: „A szociorégió úgy jelenik meg mint a globalitás és a lokalitás szintézise a világtársadalomban. Ez a kommunikációnak és a cselekvésnek egy rendszerelméletileg és életvilág szerinti konstruált szociális realitása. Magába egyesíti az emberi együttélés regionálisan kondicionált életvilági (cselekvési) és rendszeri (kommunikációs) tulajdonságait. Analitikusan és empirikusan tekintve a szociorégió a) nemcsak egy topográfiai, teret-határozó hely, hanem b) a kommunikáció új formája, amely csatlakozik a „klasszikus” szociális *alaprendszerekhez*, az interakcióhoz, az organizációhoz és a társadalomhoz, ugyanakkor c) egy új kidifferenciált funkciórendszer is, egyenrangú a gazdasággal, politikával,

* A szerző köszönetet mond magyarországi kollégáinak és különösen Prof. Farkas Jánosnak és Prof. Ankerl Gézának (Genf) a javításokért, kritikákért és tanácsokért.

vallással, joggal stb. Értékduálja, illetve bináris kódja kettős: „megosztani/megtartani” illetve „elválasztani/közvetíteni”, amelyeket mint a „proto-szocialitás” jellegzetességeit lehet tekinteni. Ennek értelmében a kommunikatív kapcsolatok szimbolikusan generalizált médiumával és a szolidaritás és inklúzió kettős programjával ellátott. Szerepe lényegében kommunikatív, és egy „szociális tér” funkcionális diverzitását és „szupra-territorialitását” jelzi, (*lefixált*) topográfiai határok nélkül. A világtársadalom jelenlegi fejlődési állapotában bizonyos szempontokból (történelmi, gazdasági, vallási) még funkcionálisan ekvivalens lehet egy allopoetikusán konstruált provinciával, várossal vagy országgal és csak a jövőben – a nemzetállam felbomlása után – fogja a teljes autopoieizist elnyerni” (Bangó 2003: 205).

A következő tizenöt tézis megkísérli elméleti síkon a fenti tömör fogalmazást felbontani. A rendszerelméleti szóhasználat előnyeit a klasszikus szociológiai fogalmak *mellett* a bizonyítási folyamatban fogjuk bemutatni és a „szociorégió” neologizmust ismételtelen alátámasztani. Az elméletet a mérsékelt operatív konstruktivizmus (Luhmann 1990; Foerster 1999) és a posztmodern (Lyotard 1979; Welsch 1987; Bauman 1991) védőszárnyai alatt próbáljuk magyarázni és annak vitatható pontjaira rámutatni. A tudásszociológia fogalmi instrumentáriumával utat kívánunk nyitni egy szélesebb elméleti vitának is a tudástársadalom és a „szociorégió” elképzelés összeférhetőségével vagy összeférhetetlenségével kapcsolatban. A posztmodern feltételezi a bizonytalansággal és a nem-tudással való bánásmódot, a komplexitásokat, az előreláthatatlanokat, a differenciákat és az ellentmondásokat. A posztmodern elméletek nem kockázatmentesek, lehetnek éppen ambivalensek és ellentmondók, nem egy dogmatikus-rationális harmóniára irányulnak, hanem a differenciákból merítenek: régebbi (életvilág-elmélet) és újabb (rendszerelmélet) tudástartalékokból (Lyotard 1979).

A luhmanni rendszerelméleti szociológia posztulálja a világtársadalmat – mely nem a globalizáció empirikusan megállapítható tényéből következik, hanem a társadalom funkciórendszerekre történt felosztásából evolúcionárisan ered. Luhmann felteszi a kérdést: hogyan beszélhetünk mégis régióról egy globalizált világtársadalomban (Luhmann 1999: 806–812). Történelmi példákat idézve (pl. a Szovjetunió összeomlása) állítja, hogy egy régió nem maradhat győztes a világtársadalommal vívott harcban. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a regionális különbözőségeknek nincs többé jelentőségük – ezek ösztönzően, vagy akadályozóan léphetnek fel a világtársadalomban. A megoldást a kondicionálás fogalmának alkalmazásával látja. „A kondicionálás a rendszereknél a rendszer bizonyos alkotóelemeinek szelektív összekapcsolása, és előfeltétele minden rendszeralkotásnak” (Krause 1996: 121). A régióknál Luhmann szerint a kondíciók komplex és labilis kondicionálásának esete forog fenn, amely a világtársadalomban nagyon különböző fejlődésekhez vezethet. Szerinte a régiók a világtársadalmat nem determinista módon alakítják, formázzák és a sok régiónak summazott kondicionálását tartja labilisnak, ingatagnak. A fejlődési különbségeket Luhmann főleg negatív szempontokból vizsgálja: a jog és a politika funkciórendszerének regionális korrumpálása, a megszervezett infrastruktúrák működésképtelenné tétele személyes kapcsolathálókon keresztül stb. Téziseinkben szeretnénk a regionalitás pozitív vonásait is kimutatni, nem tagadván, hogy a regionalitás sok esetben blokkolja a funkciórendszerek működését. De más szempontok szerint – erre Münch Luhmann kritikája mutatott rá – maguk a funkciórendszerek sem rendelkeznek totális autonómiával és autopoieizisszal. Más szóval az „erős” funkciórendszer (pl. a gazdaság) kondi-

cionálja a politikát, a hatalom a jogot, vagy akár a tudományt. A világtársadalom funkciórendszerei nem akadályoznak meg egy régiók szerinti „szegmentális differenciálódást“. Globális világunk ugyan struktúráiban univerzális, de konkrét megfigyelhető formáiban a regionális diverzitásokat nem mellőzheti. „A globális csak akkor tud kifejlődni, ha szimbiotikus kapcsolatba lép a helyi, regionális és nemzeti kultúrákkal” (Müncch 1997: 15). A regionális pluralizmus szerintünk a világtársadalom globalizálását nem fékezi, hanem inkább elősegíti. Ugyancsak a fent idézett Müncch teszi fel a kérdést, hogy a mindennapi életben vajon kívánatos-e csupán a globalizáció előnyeit hangsúlyozni. Fuchs tovább megy egy lépéssel és megkérdőjelezi, hogy a modern, technikailag globalizált társadalom varázsa meddig tart (Fuchs 1992). A globalizáció dédelgetett gyermeke az Internet, súlyos gyermekbetegségekkel küzd, amelyek orvoslására hiányzik még a védőoltás. Az adatkriminalitás – akár a csekk-kártya leolvasásokat, akár a vírusokat és a trójai falovakat tekintjük – egyre vadabb formákat ölt. Ezt csak a szabad szörfözés megszorításával és az egyre komplikáltabb vírusölő és egyéb védelmi reteszekkel lehet ideig-óráig féken tartani. A globális hálózat sebezhetősége és manipulálhatósága fennáll. Az emberek felteszik maguknak a kérdést: mit érünk el a globális elérhetőséggel? Ezzel kapcsolatban szinte prófétaiként jelentőséggel Müncch sejtése: „Az élet egy helyen fontosabb kell hogy legyen, mint bármely tetszés szerinti cél bárhol a nagyvilágban“ (Müncch 1997: 413). Ugyanő folytatja: „Régiók, városok és közösségek a globális hálózat új érájában nemcsak elfogadják az új esélyt arra nézve, hogy életterüket kialakítsák, hanem erre egyenesen kényszerülnek” (Müncch 1998: 411).

Véleményünk szerint a globalizált világtársadalom belső differenciálódását nem a nemzet síkján kell keresni, hanem a régiók síkján. Nemzetek keresztezik a „nemzetállamot“ – alig létezik egy olyan állam, amely csak egy nemzetből áll. Szükségszerűen adódnak a problémák (konfliktusok és harcok) a nemzeti kisebbségeknél, amelyek mint népek saját történelmük, territóriumuk, nyelvük és kultúrájuk ellenére, sohasem tudták saját nemzetállamukat megalakítani. A legeklatánsabb példa erre Európa határán a kurdok. Európában a tulajdon anyanemzettől az államhatárokkal elválasztott etnikai kisebbségeket találjuk. Elsősorban a magyarokra kell gondolni, akik a határos, szomszédos utódállamokban több-kevesebb három milliós néptömeeggel Európa legnagyobb etnikai kisebbségét teszik ki. Az egységes nemzetállam politikai álmódosítás és korunkban a kisebbségi kérdést csak regionalizálással és föderalizálással lehet megoldani. A differenciálódás jövőjének kulcsa a világtársadalomban nem a nemzetben, hanem a régióban található. A régiófogalom alkalmazása a mindennapi használatban nem meglepő, mindenki tud valamit kezdeni vele. Legtöbbször egy földrajzilag behatárolt területre gondolunk specifikus kultúrával, politikával, vallással, szokásokkal, hagyományokkal, nyelvvel és egyéb regionális specifikumokkal. Régió alatt általában több település bizonyos térbeli egységét értjük, melyek lakóit az össze- illetve együvé tartozás történelmileg kialakult tudata jellemzi (Bangó 1998). Az Európa Tanács 1978-ban így definiálta a régiót: „Egy régió mindenekelőtt egy emberi közösség, amely szorosan kötődik egy vidékhez és a történelem, földrajz és gazdaság egybecsengetésével jellemezhető, amely által a lakosság közös céljai és érdekei megvalósításában egybeforrott“ (Reimann 1992: 129).

A társadalomtudomány szempontjából a régiófogalom sokkal problematikusabb. A Niklas Luhmann által sugallott rendszerelméleti szociológia – amennyiben ez egy-

általán a régió definíciójával foglalkozik – különböző, egymást kölcsönösen kizáró meghatározásokkal szolgál. Két ilyen meghatározást szeretnék felemlíteni. Az első vélemény – amelyet megkísérlünk bizonyítani – a régióban egy szociális alaprendszert és egy funkcionálisan kidifferenciálódott alrendszert lát, a második állítja, hogy a régió a társadalom alrendszereinek közelebbi környezete. Az első vélemény úgy tekinti a régiót, mint a globális és lokális szintézisét a világtársadalomban és szociológiai relevanciája miatt a „szocioregión” kifejezést kölcsönzi ki neki. Magába egyesíti az emberi együttélés életvilági és rendszeri tulajdonságait.

A másik vélemény is hivatkozik a luhmanni rendszerelméletre és úgy határozza meg a régiót, mint a globális alrendszerek „intra-szocietális” környezetét. A régiót a nemzettől és a társadalomtól pontosabban kell elhatárolni. A régiók nem rendszerek, csak a funkciórendszereket kondicionálják és regionális csatlakozó mechanizmusokat dolgoznak ki, kommunikációs formájuk teremthet az alrendszerek számára új információs lehetőségeket. Meg kell érteni a társadalom belsőleg konstruált beszámítási pontjait – minden régió, kivétel nélkül a világtársadalom belső környezete. A territorialitás, mint szociális rendképződmény és az etnicitás, territorialitással kombinálva – ezek a régió funkciórendszerekkel való csatlakozó mechanizmusai. De maguk a régiók nem szociális rendszerek (Kuhm: 2001).

1. tézis: A szocioregión egy új társadalmi alaprendszer, de egyidőben magán viseli a funkcionális alrendszerek tulajdonságait is.

Tudjuk, hogy a szociális rendszerek Luhmann szerint három alaprendszerre oszthatók: interakció, szervezet és társadalom. Az interakciós rendszer feltételezi a résztvevők jelenlétét. A szervezeti rendszerben a tagságot vállalók bizonyos szervezetet elfogadva működnek együtt. A harmadik az össztársadalmi alaprendszer (világtársadalom) amelynek feltétele, hogy mindenki elérhető legyen. A szocioregión elmélet úgy találja, hogy túl nagy a távolság a résztvevők jelenlétére számító, a mindig csak rövid időre megvalósuló interakciós rendszer és a szervezett együttműködés között. A kettő között létrejöhetnek szervezés nélküli együttműködések. Ezt nevezhetjük partneri részrendszernek. Ugyancsak túl nagy a szervezet és a világtársadalom közötti távolság, amit azonban céltudatos közvetítések áthidalhatnak. Ezt hívhatnánk intervenciós részrendszernek. A kettő együtt tekinthető egy alaprendszernek is, amit elnevezünk szocioregiónnak. „Ennek a rendszernek lényegévé válnak a szociális tényezők, ami a partneri élménymegosztással kezdődik és a központ és periféria közötti közvetítéssel végződik. Ezek nem valósulnak meg sem globálisan, sem individuálisan, csak regionálisan” (Kappéter 2003: 314). A funkcionális differenciálódás a harmadik, össztársadalmi, globális világrendszerben következik be és a szocioregión – az elmélet szerint – nem mint a világtársadalom környezete, hanem mint konstitutív része, vagyis funkcionálisan kidifferenciált alrendszere határozható meg. A negyedik „alaprendszer” a szocioregión tehát egy időben funkciórendszer is, amit a további tézisekben bizonyítani fogunk.

A két részrendszer (köztes-rendszer: a partnerség és a közbenjárás) úgy is értelmezhető, mint a két rendszer közötti kapocs és ez Luhmann értelmében mindig csak új rendszerképzés folyamatában történhet. Ha kommunikáció regionális síkon emberek között megtörténik, egy új szociális rendszer teremtődik, mert „minden kommunikációval elkezdődik egy történet, amely az egymásra vonatkoztatott szelekciókkal kidifferenciálódik, amennyiben csak néhányat realizál a sok lehetőségből” (Luhmann 1986:

9). A szociorégió mint rendszer realizálja a partnerségen és közbenjáráson alapuló regionalitást és a többi lehetőségeket, mint a globalitást, államot stb. elhanyagolja.

A szociorégió a lokális és a globális rendszerek szintézise, ezek ambivalenciáit egy új funkciórendszerben feloldja és posztmodern értelemben közvetít is köztük amennyiben konfliktusaikat, érdekütközéseiket egy hatásosabban kezelhető struktúraszinten kezeli.

2. tézis: Megosztani és megtartani, illetve közbenjárni és szétválasztani a posztmodern és posztglobális társadalomban a szocialitás legfontosabb ismertetőjegyei. A szociorégió elméletének ezek a „kettős” bináris kódok az *(építőkövei) építőmesterei*.

A globalizálódás krízise (telítettsége) egyre nyilvánvalóbb jelekből, jelzésekből megállapítható. A globális társadalom ellentmondása az, hogy ígérete ellenére nem ad választ a túlnépesedés, elszegényedés és a szociális egyenlőtlenségek újratermelődésének problémáira. Kérdés, hogy egy regionalitásokra felépülő világot nevezhetünk-e posztglobálisnak – *véleményünk szerint igen* – és hogy ott a fenti ellentmondások milyen mértékben vannak jelen? Anyagi síkon csak azt lehet megosztani, amit az ember birtokol és azt leadni, amire nincs szüksége. Megtartja a számára fontosat és leadja a lényegtelenet. Kapcsolati és kommunikatív síkon a megosztás és az elválasztás épp ilyen világos kell, hogy legyen. Minden „közlés” egy megkülönböztetés az információ és a megértés között. Ezt úgy is lehet értelmezni, hogy itt a protoszocialitás fontos szerephez jut. Protoszocialitás alatt a legelemibb, absztrakt cselekvést és kommunikációt értjük vagyis az említett megoszt/megtart, közvetít/szétválaszt kettősséget. A „proto” mindkét értelmezése (ősi, mert ezzel kezdődik a szocialitás a történelemben – első, mert a gyermek szocializálása is erre épül fel) érvényes, hiszen minden más szociális cselekvés vagy kommunikáció magja, eredete ebből levezethető. Minden megosztási és elválasztási operáció eredeti és elementáris alkotórésze a kommunikációnak, mivel kommunikáció csak akkor lehetséges, ha fennáll a komplexitás redukciójának lehetősége. Vagyis egy szelekció. Csak kiszelektált információkat lehet kommunikálni és pedig a négy dimenzió szerint: időben (most – később), dologban (először ez, aztán az) szociálisan (először ezekkel, aztán azokkal, én és a többiek, ego és alterego) A negyedik dimenzió a luhmanni elméletben elhanyagolt térbeli dimenzió lenne (először itt, aztán ott.)

A modern funkcionálisan kidifferenciált társadalom jellegzetessége a kommunikáció, amely végső fokon a megosztás olyan módozata (az információ közlése, megosztása, hogy az értelmet generáljon) amelynél a „megosztott”, közölt nem felelve lesz (mint az anyagi dolgoknál), hanem ezentúl közös értelmi java lesz mind a közlőnek mind a közleményt megértőnek. Mindkét partner ebben a folyamatban a közöltet, megosztottat mint egészet recipiálja. Ezt a paradoxont – amely még a megosztási, közlési készséget is fokozza – csak a kommunikációban tudjuk megfigyelni. A lezárt kommunikációs folyamatnál minden kommunikációban résztvevő „gazdagabb lett”.

A teológiában és a morálban az istenszeretet és az emberszeretet példáját (mint a legtökéletesebb kommunikációt) említik. Ha Istent szeretjük, és szeretetünket vele megosztjuk, akkor ezáltal kegyelemben gazdagodunk. Ha az embertársainkat szeretjük, akkor nem csökken szeretetpotenciálunk, inkább növekszik. Megosztva növekedik. Minél osztottabb a kommunikáció (szeretet) annál több lesz belőle.) A kettős bináris kód látszólagos ellentmondása abból ered, hogy az új szociorégió-rendszer egyrészt egyszerűen territoriális és kommunikációrendszer is, másrészt a partnerség és az inter-

vinció részrendszereiből áll össze. A bináris kód „megkettőzése” függvénye az itt fellelhető komplexitásoknak – amelyek redukálása tudvalevőleg újabb komplexitásokat generál.

3. *tézis:* A szociorégió összekötő kapocs a globális és a lokális között, a kettő között „helyezkedik el” és megkísérli a globálist a lokálisban közvetíteni és fordítva, a lokálist a globálisban képviselni.

A központ/periféria dichotómia fejlődéstörténetileg meghaladni látszott a társadalomban és a luhmanni elmélet szerint a központnélküli világtársadalom, valamint a funkciórendszerek nem ismerik a központot, sem a perifériát, de beszélhetünk egy rendszerdialektikáról, ahol a szintézis a régió lehet. A szociorégió elmélete szintézist tételez fel a globális és a lokális között. A szociális globalizáció - mint a gazdasági globalizáció ellensúlya – csak akkor lehet valóság, ha a regionális szociális különbözőségeket elfogadja. Ebben akar közvetíteni a szociorégió.

A közvetítésre és közbelépésre (intervencióra) ma már különféle technikákkal és módszerekkel rendelkezünk. Ilyen a szupervízió, a menedzsment, a tanácsadás és részben a különböző szociális terápiák is. Intervenciófogalmunk nem elsősorban a szociáltechnikai adottságokra vonatkozik, hanem a szó eredeti latin értelmében „egy közbe jövetelt” jelez. Tehát egy közbenjárás a világtársadalom és a helyi társadalom között mindkét irányban – közvetítő-, közbejáró folyamat, egy specifikus kommunikáció formájában. Ennek a kommunikációnak következményeképp előáll egy kidifferenciált funkciórendszer, egy „kontaktusrendszer” (Luhmann–Fuchs 1989: 221) mivel szükségszerűen interveniálni, illetve összekötni (esetlegesen megmagyarázni, egyengetni) csak két „dolog” között lehet és csak akkor, ha mindkettővel kapcsolat áll fenn. A szociorégió azonban bőrközelet kontaktusban áll mind a globális világ, mind a lokális világ szocialitásával (Luhmann–Fuchs: 1989).

Nem vagyunk egyedül abban a felfogásban, hogy egy szociális rendszer – esetünkben a szociorégió – egyidőben autopoietikus (kommunikációra épülő) és allopoietikus (kívülről generált) is lehet, vagyis egy bizonyos, meghatározott de nem földrajzilag-topográfiaileg körülhatárolt régióra (vidékre) alapozódik. Ez a posztmodern vagy transzmodern ellentmondás megfigyelhető Scherf tanulmányában, ahol a tanácsadási rendszert a modern menedzsmentben és a terápiában vizsgálja. Ezek nyilvánvalóan intervenciórendszerek – felfogásunk szerint a szociorégió részrendszerei – „A tanácsadói rendszer egy időben mint autopoietikus rendszer és mint nagyon egyszerű, nem autopoietikus rendszer koncipiálódik” (Scherf 2002: 71). Az autopoiezis fogalma a szociológiában – mint ismeretes – a minden élő, tudati és szociális rendszerre vonatkozik és azt jelenti, hogy az ilyen rendszerek „elemeiket (műveleteiket) azon elemek (műveletek) hálózatában hozzák létre, amelyekből állnak” (Karácsony–Cs.Kiss: 1994, 28). *Allopoietikus rendszerek alatt gépeket, geofizikai alakulatokat, olyan rendszereket értünk ahol nem adott a kommunikáció és az értelem és önmagukat nem reprodukálják.*

4. *tézis:* A szociorégió esetében a szociális tér fogalma túlmutat a topográfiai, földrajzi térfogalomra a konstruált, rendszerelméleti térfogalom irányába.

Közhelyként emlegetik a szakirodalomban, hogy a teret szociálisan konstruáljuk. Paradox helyzet áll elő. Egyrészt a térhez kötöttség a világtársadalomban nem játszik szerepet, a globális társadalom „atopikus” (Willke: 2001), másrészt a regionális problémák mind az empirikus kutatásokban, mind a politikában, mind a különféle regioná-

lis fejlesztési programokban, a figyelem központjában állnak. „A tér csökkenő jelentősége és szelektív felértékelése egyidőben lépnek fel” (Krämer-Badoni-Kuhm: 2003: 103).

Tér és idő – nemcsak a modern fizikában, hanem a szociológiában is – a rendszerek konstruktív teljesítményei és abban, hogy a megtapasztalt különbözőségeket inkább egy térbeli vagy inkább egy időbeli rendsémába soroljuk be, szociáltörténeti variánsok vannak. A szociorégió térbeli megtapasztalhatósága először fizikai és testileg az érzékszervek hierarchiájának engedelmessé válik (látni, tapintani, szagolni, ízlelni, hallani). A legegységesebb észlelés a látás lenne, amely jelenleg a televízióban de holnap már a cybertérben is megtalálható. A térben lehet valóban cselekedni. A cselekvés, (megosztás, közvetítés) a szociorégió primer hatású zónája az, amely a teret kialakítja. A jelenlegi globális világban az igazi szociális cselekvés helyett legtöbbször csak manipulációs zónák vannak, amelyek a teret nem alakítják, csak manipulálják.

Az emberiség történetében a kultikus tér kialakítása (konstruálása) mágikus-mítikus és transzcendentális folyamatokhoz és tárgyakhoz kötődött (menhírek, Stonehenge, Bábéli torony, piramisok stb.) A szakralizált tér hatalmi szimbólum volt és csak az urbanizált világban lesznek a térségek többfunkciósak. Napjaink város-régiói által dominált globális világában hiányoznak a „közösségi terek”. A jelenlegi városi térségek többségben csak egy bizonyos funkcióra irányulnak (parkolóterek, sétáló utcák melyek csak bevásárlásra és a turisták látványosságára vezetnek). Hiányzik a „piazza” az agora és az akadémia – az ötletek vásártere, (ötletbörze) ahol valódi cserekapcsolatok jöhetnek létre és ahol a megosztást és a közvetítést a gyakorlati élet síkján átélhetjük. A szociorégió az építészeti térkialakítás multifunkcionalitását szorgalmazza. Van már elég fiatal, modern építészmérnök, aki az ilyen közösségi „piazza-projektek” szívesen megvalósítaná.

A szociális térkialakítás a szociorégió feladata. Ha szociorégió a jövőben, ahogy feltételezzük, városi rendszer lesz, akkor a szociális térnek számolni kell a posztmodern városiassággal. A várostervezők a protoszociális kódoknak és programoknak architektúráis keretet adnak, hogy a cselekvők és átélők saját dinamikája a városnegyedben megvalósuljon. Az autopoietikus társadalmi tér nem központilag tervezett „találkozóhely”, hanem a civil társadalom regionális szelvényében a kommunikációk és cselekvések hálózata. A szociorégió kommunikációs szempontból „lazán” területiális, hiszen minden sikeres kommunikációnak van címe és címzettje, vagyis helye, amelyek azonban mindig megváltozhatnak. Cselekvés szempontjából a szociorégió szorosabban területi, de nem determinált, földrajzi és topográfiai értelemben csak kondicionált. Átéltetés szempontjából – ha az átélés cselekvés fogalompárt és nem a kommunikáció-cselekvés fogalompárt figyeljük meg – a szociorégió történelmi, kulturális, nyelvi adottságokat mutat fel. A szociorégió ilyen értelmű területisége nem mond el a kommunikációs követelményeknek és pont az erősen meghúzható határok, a területi lefixáltság hiánya adja meg a szocioregió olyan sajátosságát, amely a határokat meghúzó állammal (provinciával, kerülettel stb.) erősen kontrasztál. Ha egyáltalán határról beszélhetünk, akkor csak „folyékony határról” – pontosabban egy ingadozásról, oszcillációról a terület és a nem terület között, másképpen mondva a cselekvés és a kommunikáció, az átélés és a cselekvés között. Hol ez, hol az. Az úgy nevezett tájegységeknél sem lehet feltenni a határ kérdését. Triviális példánk lehetne a következő: hol van Göcsej határa, hol kezdődik, és hol végződik a Jászság?

5. *tézis:* A világtársadalom a szociorégiók hálózata, illetve a szociorégiók összessége.

A világtársadalom pluralitása, a kultúrák elhatárolt egymásmelletti és egymás föltöttiségét meghaladja és a kulturális hálózat sűrítésével egy „multikulturális szövetet” hoz létre. Az emberi fajok kívánatos keveredése a világvárosokban fog megtörténni, ahol a hagyományos fajokra, vallásokra, bőrszínre differenciált városnegyedek, gettó jelleggel, fokozatosan megszűnnek. A városnegyedek közötti és a városnegyedeken belüli kommunikáció átalakul „transzregionális kommunikációra”. Az egyes régiók megőrzik plurális sajátosságukat

Az előző tézisben megállapítást nyert az a tény, hogy a szociorégió primer nem igényel területet, legföljebb csak esetenként nem körülhatárolható helybeliséget. Az egyes szociorégiók a strukturális kapcsolódás folytán alakítják ki azt a hálózatot, amely a világtársadalmat alkotja. Ezek a legkisebb funkciórendszerek másságukat a területiális különbségeikkel jelzik. „Regionalizáció ebben az összefüggésben a kölcsönös „egymástól való eltérés” megerősítésének folyamata, ezáltal egy kapcsolati kontextust építenek fel és bizonyos kauzális interdependenciákat alakítanak ki, míg egy időben más interdependenciákat megszakítanak” (Bahrenberg–Kuhm 2000: 630).

Régióelméletünk a „szocio” előragot kapja, amivel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy a régió nem gazdasági, politikai és kulturális jelenség csupán, hanem az elméletben szociális (szociológiai) jelentőséget kap.

Az a véleményünk, hogy a világtársadalom két elemből, illetve két kapcsolati rendszerből tevődik össze. Az egyik a globalizált kapcsolatrendszer, a második lehetne a „szociorégió”. Mindkét rendszer kölcsönösen áthatja egymást (interpenetrálódnak) és azt lehet mondani, hogy a világtársadalom a szociorégiók hálózata, illetve összessége. Bár a szakirodalom inkább a globális lokális különböztetést preferálja (így Robertson 1992; Giddens 1995; Stichweh 2000) nekünk az a véleményünk, eredményesebb, ha a globális és a regionális különbségről beszélünk. Minden szociorégió része a globális társadalomnak. A szociorégió mint a világtársadalom mezzo-szintű komponense szimbiózisban él a globálissal.

6. *tézis:* A szociorégió elmélet nem alkalmazható a klasszikus régiófogalomra, hanem jövőbemutatóan a városiasodó világtársadalomban éri majd el kiteljesülését.

Ha a szociorégiót mint cselekvést és nem mint kommunikációt figyeljük meg, akkor térre van szükségünk. A cselekvés és az átélés interakcióspecifikus diádja megkövetel egy kontextuális térbeliséget, amelyet azonban nem szabad összetéveszteni a lefixált földrajzi határral. A megosztás és a megtartás, illetve a közvetítés és elválasztás megélt, „cselekedett” protoszocialitása konkrét cselekményekre utal (pl. szomszédsági segítség, segítség az önszolgálatra), amiről lehet kommunikálni. A szocioregiónak nem a hagyományos vidéki, falusi környezetben, hanem egyre inkább a hagyomány nélküli városi környezetben lokalizálódik. A klasszikus régiófogalom vizsgálatánál előtérbe kerülnek nemcsak a térségi, hanem az irracionális, emocionális, nemzeti, történelmi, nosztalgikus és etikai megfontolások (pl. Vysonzil–Stangler 1996). A legkisebb szociorégiók – térség szempontjából figyelve – a jövőben egyre kevésbé a falusi jellegű kistelepülések, hanem egyre inkább a posztmodern mega-metropoliszok városrészei lesznek. A milliányi falvak ténye Indiában, Kínában, Latin-Amerikában és Afrikában ne tévesszen meg minket: a szocialitás jövője – akár tetszik akár nem – a városokban történik. A városi szociorégió nem rendelkezik „hazafias” érzelmekkel,

sem szentimentalitással és csak egy „kommunikatív emlékezettel” szolgál. Ez az emlékezet az egyének közötti eseményekhez tartozik, az emberek közötti különféle kapcsolatok alakítják ki, pontosabban az itt megfigyelt kommunikációk. Itt más, újabb affektusok játszanak szerepet (Ciompi 1997). A városnegyedben valósul meg a lokalitás és a globalitás szintézise a posztglobális társadalomban. A megosztás szolidaritása és a közvetítés racionalitása az a két összetevő, amelyek ezeket az új kommunikatív affektusokat (feelings) a cselekvésre buzdítják.

A családi és szomszédsági kötődéseket átszövi a városnegyedek kapcsolata, anélkül, hogy azokat megsemmisítené, ellenkezőleg megerősíti és optimalja ezeket. A nem-kormánysszervezetek, a regionális kezdeményezések, a polgáregyesülések stb. már ma előre jelzik azt, ami a jövőbeli regionalizált világban, állam és nemzet nélkül, központ és periféria nélkül lefolyik.

Ennél a tézisznél közel kerülünk a jövő kutatás problémáihoz. Az emberi együttélés az urbánus agglomerációk, a „mega-cities” fejlődésének prizmáján keresztül lesz megfigyelhető. Ennek jeleit különösen a harmadik világban, a volt gyarmatokban, Latin-Amerikában, Afrikában és Ázsiában (Kínában) tudjuk a legjobban megfigyelni. Jelenleg azt látjuk, hogy a globalizáció demográfiai következményeképp a slumok, a favallák, a gettók, a külvárosok dominálják a milliós embertömegek együttélését és ez egy új mennyiségi és minőségi periferizálódást képez. A szociorégió csak az autonóm-má váló városrészek, a megosztási szolidaritáson és a közvetítési készségen alapozódó viselkedési és kommunikatív minták elterjedésével tudja a periferizációt elkerülni. Ilyen külvárosi autonómia kísérleteket figyelhetünk meg Latin-Amerika egyes megapoliszaiban és a törökországi „gecekondú”-k önszerveződésében. A városi szociorégiók – amennyiben ezt a kifejezést jobb híján megtartjuk – az „extended neighbourhood” elvén alapuló civiltársadalmi formációk lennének. Autopoiesizsük alakulóban van, egyelőre még csak az önkormányzat alacsonyabb síkján található, hiszen energetikailag és infrastrukturálisan a nagyváros központi urbanisztikai tervezésére és programozására épülnek. Politikailag még függenek attól, hogy a városközpont mennyi autonómiát enged meg számukra. A lassanként „kormányozhatatlanná” (Conery 1970) feldagadó többmilliós agglomerációk vezető politikusai számára nincs más megoldás, mint a városnegyedek önkormányzati, önellátási tendenciáit elismerni és legalizálni. Az önerőből felépült új városnegyedben új társadalmi közösség alakul ki, amely az első közösségi tapasztalat sikerélményén felbuzdulva most már társadalmi és politikai öntudatát is fejleszti. „A részvételből (participatio) lassan fejlődés és kibontakozás (emancipatio) lesz. Nemcsak a saját ház lesz a fontos, a tető a család feje fölé, hanem az utca is, a vízszolgáltatás, a csatornázás – majd egy későbbi stádiumban a helyi egészségügyi szolgáltatás, az óvoda, az iskola, a kultúrház, a sportközpont stb.” (Bangó 1977: 686). A közösségi fejlesztés (community development) természetesen már a mai civiltársadalom programjában is megjelenik. Az új városnegyedek azonban jelenleg még többségben allopoietikus alakulatok, így nem fejlődhetek ki ott belső önszabályozó pozitív dinamikák, hanem még a régi periferizálódás ismérveit viselik magukon. A fiatalok bűnözése, a drogkriminalitás, a korrupció és a maffiák (pl. a Cosa Nostra Nápoly külvárosában) jólismert jelenségei mellett Wertheimer-Zinne (2000) szerint két újabb veszély is fenyegeti a városrégiókat: a jóléti elproletarizálódás és a mediális infantilizmus. Az első a fogyasztótársadalom globalizálásának követke-

ménye, a másik különösen a televízió programok „kvóta“-versengése folytán terjed. Az idézett szerző könyvének az „elhülyítés stratégiája” provokatív címet adja.

7. *tézis*: A szociorégió egyidőben szociális és fizikális energiarégió is.

Az energia kifejezést széles szociológiai értelemben alkalmazzuk, hozzáfűzve, hogy a „szociális energia” nem általánosan elfogadott terminus technicus. Különböztünk szociális és fizikális energiák között, amelyhez természetesen az energiaforrások szükségessége, illetve az alternatív energiák felhasználásának problémája is tartozik. A „human energy” közkezdvelt kifejezése a modern kapitalizmusnak – ezen azonban főleg a globalizált gazdaság munkaerejének optimalizálását értik. Szerintünk fontos a regionális kreativitást, feltalálásokat, ötleteket is szociológiailag figyelemmel kísérni. Ha a társadalomtudományoknál az energia kérdését feszegetjük, akkor először a szociálpszichológiára gondolunk. Kommunikáció és cselekvés az egyéneknél individuálisan tekintve is erőt, energiát ad az aktoroknak. A szociológiában magában a „szociális energia” elhanyagolt kutatási program. Szociális energia akkor keletkezik, ha a kommunikációt és a cselekvést összeadjuk. Hozzá kell tenni, hogy természetesen csak sikeres kommunikációnál és sikeres cselekvésnél beszélhetünk pozitív szociális energiáról. Ellenkező esetekben energiavesztéssel, energiapazarlással találjuk szemben magunkat.

A szociális energia problémája sem fizikusoknál, sem a szociológusoknál nem talált jó fogadatra. Max Weber szkeptikusan nyilatkozott az energetikus szociológiáról: az energetikai fogalmak túl távol vannak a társadalomtudományoktól. A rendtudományokra (logika, matematika) felépülő energetikai tudományok (fizika, kémia) végül a piramis csúcsán a kultúrtudományokra történő kategorizálás a Comte-féle „három stádium” törvény modernebb változatára alapozódik, és mint ilyen nem felel meg a modern tudományfilozófia elképzeléseinek (Weber 1922). Ez a tudományklasszifikáció túlhaladott – állítja Weber. Szerintünk a regionális humán és fizikai energiák tárgyalásánál Farkas János tudásklasszifikációja (reflexív, mitikus, fejlődéses, szerkezeti, szintetikus, gyakorlati és szakértői) sokban segít a problémák feldolgozásában (Farkas 1998). Farkas kijelenti, hogy a tudások osztályozásánál az érzelmeknek is helyet kell adni. Itt találkozunk Ciompi vélekedésével. A fraktális affektuslogika konceptusa (Ciompi 1997) az affektusokat, mint célirányos energetikai állapotokat tekinti evolúciós eredettel. Ezek az állapotok – írja - specifikus viselkedési tendenciákhoz és kogníciókhoz vannak kapcsolva – hála többek között az emocionális „ragályosság” jelenségének – és különféle szociális sítokon terjednek el (Ciompi 1997: 21). Az emocionális „megfertőzés” az affektuslogika szempontjából azt jelenti, hogy az érzés és a gondolkodás, illetve az emóció és a kogníció, az affektivitás és a logika minden pszichikai teljesítményben elválaszthatatlanul együtthatnak.

Ami a fizikális energiákat illeti, azokat regionálisan kell tekinteni, az államhatároktól függetlenül. Itt jobb lehetőségek vannak arra nézve, hogy a megújítható alternatív energiákat alkalmazzuk és ezáltal a regionális szükségleteket kielégítsük. A régi globális energiaforrások (olaj, atomenergia) vagy kimerülőben vannak, vagy felhasználásuk kockázatos. Ezzel szemben nap, víz, szél és bioenergia a világban regionálisan vannak szétszórva és felhasználva. Példaképp a napenergia felhasználásával foglalkozunk – bár figyelemreméltóak a többi alternatív energiaforrások is, mint a bioenergia, a szél és a föld melegének felhasználása is. A napenergia helyi felhasználásában Európa még csak a sor végén kullog, Japán, Amerika és Kína a vezető államok. Kínában

nemrég fogadta el a kommunista rendszer parlamentje az alternatív energiafelhasználásról szóló törvényt. A klasszikus fosszilis energiaforrásokról az alternatív energiára való áttérés ott még természetesen a jövő feladata (Photon 2005: 12). Japán kutatók futurisztikus elképzelése szerint a „Global Sun Energy Project“ a kínai tengerparttól az Uralig, többezer kilométeres övezetben gigantikus fotóvoltaikus telepek láncolatával fogja ellátni az egész ázsiai kontinenst elektromos energiával. Ez azonban, bár az energetikai infrastruktúrát forradalmasítja, csak pótlólagosan nyújtana szolgáltatásokat a regionális napenergia-központoknak (Photon 2000: 25).

Az atomenergia és az alternatív energia vita politikai és társadalmi szempontokból és nem csak gazdasági szempontból elemzendő. Igazat kell adni Szabó Máténak, aki a zöldek álláspontját elfogadja. „A magenergiával mint energiaforrással szemben a természetesen újratermelő energiaforrások (nap, szél, víz, biogáz) felhasználását szorgalmazzák. Indokaik: ezek nemcsak ökológiailag elviselhetőbbek, hanem lehetővé teszik az alternatív társadalomeszménynek megfelelő decentralizált, önellátó egységek kialakítását is, míg az atomenergia csak centralizált, és az államhatalom által ellenőrzött rendszerben alkalmazható” (Szabó 1989: 79).

A globális és a regionális között – energetikai szempontból is – egyenlőség kell, hogy uralkodjon. Az energetikailag globalizált világ továbbra is (szocio)régiókból áll. Bizonyos tudományos, gazdasági, politikai és energetikai funkcióknál kell a globális megoldás (pl. az úrhajózás, járványeküzdés, békebiztosítás). Minden más problémamegoldásnál azonban (pl. regionális energiagazdaság, nemzeti, kulturális, nyelvi, és szociális problémák) a regionálisnak kell előjogot adni.

8. *tézis*: A szocioregiónban a természeti javak fenntarthatósága és a szegénység problematikája új megoldási utakat találhat.

A fenntartó fejlődés (sustainable development) regionalizálása és a szegénység leküzdése természetesen a szocioregión feladataihoz számítanak. Nem arról van szó, hogy mint egy csoda folytán ezeket a problémákat végérvényesen megoldjuk a szocioregiónban, hanem arról, hogy legalább is jobban ellenőrizzük. A globális társadalom a távoli világtájakon egyre komplikáltabb elosztási mechanizmusok segítségével, (melyek csak vízcseppek a forró köveken) nem fogja tudni a megszokott fejlesztési segítséget mindig újra és újra reformálni, nehézkes globális intézményekre ezeket a feladatokat átruházni, hanem sokkal eredményesebb lenne például regionális partneri szerződéseket működtetni. Egy interregionális vagy biregionális megoldási út lehetne a partnerség egy bizonyos technikailag, gazdaságilag és tudományosan fejlett szocioregión és egy kevésbé fejlett szocioregión között. Itt arra kellene vigyázni, hogy egy partnerséggel a „gazdag” régió és a „szegény” régió között ne keletkezzék egy függőség is, a paternalizmus vagy egy „patronátus” egy újabb formája. A civiltársadalmi keretekben már léteznek új típusú testvéri, partneri kapcsolatok, és látni lehet azt, hogy ezek jól működnek. Ezt a gondolatot a cunami katasztrófa után a német politikai körök is felvetették az állami szinten: minden segíteni kész gazdag állam válasszon ki egy szegény, katasztrófa sújtotta államot és kössön vele partneri szerződést. A globális fejlesztési segítség (Entwicklungshilfe) – ahol szerintünk a segítség kifejezés egyszerre szükségletet és orientációs igényt is jelez – tehát egy új fogalom után kellene nézni – regionális keretekben tovább futna, feltételezve, hogy minden „gazdag” régió egy „szegény” régiót felkeresse és egy közös tanulási folyamatban a partneri megosztást gyakorolná. Lehetne az Észak/Dél kettősséget kontinentális síkokra felosztva

(Észak-Amerika segíti Dél-Amerikát, Európa Afrikát, az ázsiai nagy és kis tigrisek a dél-ázsiai szegényeket, az olajsejkek a szegény arabokat, stb.) működtetni. Az ilyen értelmű „segítség az önsegítésre“ célja az ökoszociális fejlesztés erősítése és a regionális partnerkötelékek hálózatának kiépítése lenne.

A szociorégióhoz a „regiobalizálás” folyamatán keresztül érünk. Ez a kifejezés a közismert „glokalizálódás” (Robertson 1995) terminus technicusát helyettesíti be, amennyiben nem a helyit, a lokálist kombinálja a globálissal, hanem a regionálist, és pedig oly módon hogy a szóösszetételben csak a második helyen utal a globálisra, kiemelve ezzel a regionalitás elsődlegességét. A regiobalizálás megmutatja, hogy egy másik világ, egy másik társadalom is elképzelhető. Ez a folyamat egyre élesebb körvonalakat kap a neoliberais gazdasági globalizálódás túlérésének fázisában, melyet sok megfigyelő „ragadozóállat-kapitalizmusnak” (Raubtierkapitalismus) vagy „sáskakapitalizmusnak” nevez, célozván ezzel a börze és a fináncstőke teljhatalmára, az „elleneséges bekebelezésre”, a deregulációra, az outsourcingra és hasonló szakkifejezésekre.

Hogy a régiók szociális jellegzetességét kihangsúlyozzuk, a szociorégióról mint a globalizálódás végső termékéről kell beszélni – ugyanis a gazdasági régió, melyről oly sokat beszélnek, csak a piac és a fogyasztás követelményeinek felel meg. A szociorégió – hála központ nélküli megosztási és közvetítési struktúrájának – megtalálja az egyensúlyt a globális és a lokális között.

A kapitalista globális társadalom kényszerszolidaritásra kárhoztatott. Látványos gesztusokkal, mint a tartozások elengedése és a hitelösszegek felemelése azonban nem fog tartósan hozzájárulni a gazdaságilag elmaradt országok felemelkedéséhez. Tovább növekszik a függőség a gazdag államoktól, tovább folytatódik a helyi korrupció a féldiktatórikus államgépezetekben. Tehát sem az államok közötti, sem a nemzetközi szolidaritás nem eredményes. Ennek folytán logikus, hogy a regionalizált civiltársadalom új megoldásokat keres. Ennek jeleit látjuk a davosi, skóciai és a Porto-Allegrei demonstrációknál a Green Peace, az ATTAC, a Határnélküli Orvosok és sok más nem kormánysszervezet aktivitásánál. Az embertelen és igazságtalan gazdasági globalizációt mindenhol a szegényfához kötik. A gazdasági globalizáció igazi alternatívája a szociális és ökológiai regiobalizáció.

9. *tézis:* A globális népszaporulat problémája makroregionális megoldást követel.

A népesedési világkonferenciák nem tudták megállapítani azt a demográfiai optimumot, amelynek alapján globális, racionális népességpolitikát lehetett volna létrehozni. Vallási felfogások, mentalitások, hagyományok, a nők hátrányos helyzete egyrészt – másrészt egyes világrégiókban az előregedés, elnéptelenedés „mene tekel”-je determinálja az egyes államok népesedési politikáját. A laikus felfogás szerint minél nagyobb a jólét egyes államokban, annál jobban rendeződik a születések száma. Tudjuk azonban hogy a növekedő jóléten kívül más regulátorok is működnek (pl. elvándorlás) – a túlfűtött jólét viszont a fejlett országokban az „aggok társadalmához” vezet. A föld túlnépesedése századunk közepe felé meg fog állni, aztán csökkenni fog – de addigra a prognózisok szerint főleg az ázsiai és dél-amerikai térségben már megtörténik a demográfiai robbanás –, melynek következményei egyelőre kiszámíthatatlanok.

A globális népszaporulat problémája világosan kimutatja, hogy ezen a területen nem a globális, hanem a makroregionális (kontinentális) megoldások effektívebbeknek bizonyulnak. A jövőbeni szociorégióknál a megoldási utak tehát regionálisan lesz-

nek kipróbálva. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos, átszarmazott, demográfiai mentalitást revidálni kell és a viselkedést a makroregionális perspektívával összhangba kell hozni. A demográfiát ténylegesen, mint demokráciát kell deklinálni. Ez alatt azt értjük, hogy a jó demográfiai politika csak demokratikus körülmények között valósulhat meg. (Gondoljunk Ceaucescu abortusztilalmára és a kínai „egy gyerek családonként” programra.) Ennek akkor van a legtöbb esélye, ha ezt egy rendszerszerű és életvilágszerű gyakorlattal kötjük össze, amelyben az emberközi kommunikatív szolidaritás, a partneri megosztás és közvetítés nem üres szavak, hanem reményt ígérő és esélyt biztosító szociális aktivitásokat generálnak. A reményeket és esélyeket nem tudják az állami és a nemzeti hatóságok garantálni Ezek tudnak ugyan infrastrukturálisan, együtt az államközi és a nemzetközi globális társadalommal segítséget nyújtani – de az igazi megoldást autopoietikusan a szocioregió adja mint önszerveződés a szabad generatív döntések alapján.

10. tézis: A szocioregió elmélete hozzájárul a nemzetállam poszt-westfáliai felfogása idejétmúlt imázsának dekonstrukciójához.

A nemzetállamok a második világháború után Európában gyökeres strukturális változásokon mentek keresztül. Az egységes nemzet elképzelése sem elméletileg (ideológiailag), sem gyakorlatilag már nem tartható fenn. A világháború utáni menekültek milliói, később a vendégmunkások, jelenleg a harmadik világ menekültjei Európában a bevándorlók multinacionális, multikulturális államait formázták ki. Az európai integráció folyamata kettős elv alapján áll: egyrészt egy nagy, főleg gazdasági egység létrehozása, másrészt a regionális diverzitások fokozottabb elismerése és érvényre juttatása a föderatív és a kisebbségvédelmi programok alapján. A szociális állam (Sozialstaat) csak mint regionális állam (Regionalstaat) képzelhető el.

Új funkciórendszerek (pl. szocioregiók) konstruálhatók, ha új kommunikációs utakat találunk. A világtársadalom számára nincs funkcionális ekvivalencia. A régiók nem oldódnak fel a világtársadalomban, – ellenkezőleg, ezek racionálisan konstruált elemei a világtársadalomnak – mégis a szocioregióknál csak korlátozott racionalitással számíthatunk, mivel ezek egyszerre produktumjai, illetve szintézisei az életvilág alapú civil társadalomnak és a kidifferenciált globális funkciórendszereknek. *Tehát, mint már arra rámutattunk, egyidőben allopöietikus és autöpöietikus alakulások.*

A posztulátumunk az, hogy a posztmodern gondolkodás egyidőben posztglobális gondolkodás és a szocioregió egy posztmodern és posztglobális szociális konstrukció kell legyen. Már most megfigyelhetünk jelenségeket, amelyek arra mutatnak rá, hogy egy új kommunikációs forma van kibontakozóban. A világtársadalom nem egységes, nem uniformizált – minden amerikanizálás és „nyugatosodás” ellenére – ezt minden felületes megfigyelő megállapíthatja. Ellentmondó fejlődések születnek meg a globális térségekben (szegénység a harmadik világban – jóléti társadalom az elsőben) és ezek helyi és regionális viszonylatokban is (a nagyvárosok gazdagsága és a külvárosaik szegénysége, slumok, favellák, stb.) megmutatkoznak. A szocioregió mint új kidifferenciált funkciórendszer – kettős bináris kódja alapján megosztani és megtartani, szétválasztani és közbenjárni – új kommunikációs formákat terjeszt el (kommunikációkat ugyanis a megosztásról, megtartásról, közbenjárásról és elválasztásról), amely egy új, pontosabb igazságosságra alapul, amelyet eddig sem a nemzetállami jogrendszer, sem a globális és nemzetközi intézményrendszerek nem tudtak megvalósítani. A program, vagyis a szocioregió cselekvése a partnerség és a szolidaritás által van fémje-

lezve, anélkül, hogy egy ideológia vagy egy üdvtan szolgálatában állna. Feltételezzük, hogy sem a fent említett kettős kódolás, sem a program más funkciórendszerekben nem található.

Helmut Willke gondolata a kontextus irányításról olyan értelemben releváns egy szociorégió elmélethez, hogy ő a társadalom különböző alrendszereit lokális, regionális síkon és a civiltársadalom keretén belül helyezi el. „A decentralis kontextus irányítás (Kontextsteuerung) organizációs formájában a funkcionális differenciálódás dilemmája megoldódik éspedig a részesedés és az önelkötelezettség kombinációjával: Lehetne egy részesedési és önelkötelezettségi rendszerintegráló elvről beszélni” (Willke 1996: 342).

Willke policentrikus társadalom és államelmélete nagyon megközelíti a szociorégió gondolatát. Új állami feladatokról beszél, amelyek szerint a „feladatok megoldásánál, figyelembe véve a polgárokat fenyegető új veszélyeket és kockázatokat, nem direkt módon, központosítva és hierarchikus úton alakul a cselekvés, hanem kontextuálisan (vagyis a regionális környezetalakítással számolva) heterarchikusan és diszkurzíven (Willke 1996: 339). Ezeket az állami feladatokat azonban a szociorégió könnyedén és eredményesebben átveheti, magára vállalhatja.

A nemzetállam nem tudta a társadalmi kirekesztés világméretű jelenségét rendezni. A funkcionálisan differenciált világtársadalom krízise drámai módon nyilatkozik meg a milliányi emberi test kizárásával minden társadalmi kommunikációból. Aki Indiában, Braziliában vagy Afrikában, de akár New York egyes városnegyedeiben is egy bizonyos funkciórendszerből kiesik, annak számára a többi funkciórendszer is nemsokára elérhetetlen lesz. A szavát nem tudja hallatni.

A „fölsleges testek” produkciója a funkcionális differenciálódás közvetlen következménye. Akinek nincs munkája, annak nincs pénze, nincs igazolványa, nincs esélye arra, hogy gyermekeit jobb iskolába küldje és így tovább: „Amíg az inklúziós mezőben az emberek mint személyek számítanak, addig az exklúziós mezőben majdnem csak a testük számít. Fizikai erőszak, szexualitás és elementáris ösztön-kielégítések szabadulnak fel és közvetlenül relevánsak lesznek (az illetők életvilágára), anélkül, hogy szimbolikus rekurziók által a civilizálódást szolgálják” (Brunkhorts 1997: 50).

A szociorégió mint kidifferenciált funkciórendszer hivatott arra, hogy a bőséget és a szűkösséget is kanalizálja és a „regionális igazságossággal” harcoljon a globális igazságtalanság ellen.

11. tézis: A szociorégió elmélet posztmaterialista és kommunitarista tendenciákat tartalmaz, anélkül, hogy ezeket idealizálná és mintaként állítaná be. A civil társadalom alapgondolata megtalálható nála.

Inglehart elképzelése a „posztmaterialista” társadalomról, vagyis egy olyan társadalomról, ahol az anyagi értékek már nem az értékkelképzelések előterében vannak, meglehetősen utópisztikusnak tűnik. Inglehart a posztmodernizmus folyamatában a gazdasági rendszer gyengülését látja, és egyidőben az emberek személyes, életvilágszerű opcióját. A modernben a központi érték a gazdasági növekedés volt – a posztmodernben a szubjektív, nem-materiális „jóérzés” kerül előtérbe. „A posztmodernizációban a túlélési stratégiák eltolódását kell látni a gazdasági növekedés maximálásától a megváltozott életstílus segítségével kialakuló létezés és a jóérzés maximálásának irányába” (Inglehart 1998: 155). A posztmodern és posztmateriális társadalom szerinte a demokráciát választja politikai rendszerül, mert a posztmodern

értékek, mint a jóéret, a bizalom és a tolerancia autoritér rendszerekben nem találhatók. A posztmaterializmus számára a jólét és a stabilitás fontosak, mert ezek szerinte a demokrácia és a pluralizmus előfeltételei. Állításait kritikával kell fogadnunk: a gazdagság és a jólét nem feltétlenül demokráciát jelentenek. Szingapúr nevelési diktatúrája és a kínai tengerparti „gazdasági övezetek” az ellenkezőjét bizonyítják. Az általa feltételezett posztmaterialista társadalom főleg az „első világban” a nyugati, amerikanizált országokban talál otthonra, de csak egy generációváltás után. Az ingleharti elképzelés a demokráciát az önmegvalósítást, a polgári participációt, a demokratikus alapértékek elismerését hangsúlyozza, de nem beszél a harmadik világgal való szolidaritásról. A „Máté-effektus” valósul meg az első világban és Inglehart abban reménykedik, hogy ez a fejlődésben lévő országok számára mintául fog szolgálni.

Ezzel ellenkezőleg a szociorégióban fedezzük fel a szolidaritásos megosztási készséget. Matriális és posztmatriális értékek koegzisztálnak a szociorégióban. Az anyagi értékeket a szűkösség és a fenntarthatóság irányítják és az immateriális értékek a kulturális különbségek folytán terjednek el.

Hipotézisünk szerint a regiobalizáció folyamatának lezárása után a szociorégió alakul majd ki. Ez annyiban posztmodern, amennyiben ez a pluralitást és az individualitást, az ambiguitást és a differenciákat tudatosan ápolja. Annyiban viszont posztmatriális, amennyiben egy gazdasági és politikai határhúzást elvet, egy topográfiai lokalizációnak ellentmond és olyan érték-elképzeléseket és beállítottságokat szorgalmaz, melyeket a regionális tolerancia és a globális elfogadás értelmében főfeladatának nyilvánít ki. A posztglobális világtársadalom a különböző szociorégiók összetétele, amelyek egymással nem hierarchikus viszonyban állnak és egy pozitív vetélkedésben egy másik (jobb) világot céloznak meg. Ez a másik (jobb?) világ természetesen nincs konfliktusok, ambiguitások és ellentmondások nélkül, de áttekinthetősége, az egy időben életvilág és rendszeri szempontú struktúrái lehetővé teszik az esélyeket pontosan azokon a konfliktusokon, problémákon és nehézségeken jobban úrrá lenni, mint az uniformizált központosított globális világban, ahol a „szociálist”, a szocialitást nem lehet pontosan körülírni.

A kommunitarizmus konstruktuma, vagyis a kommunitarista mozgalom célja a helyi közösség, a kis, lokális, szolidáris egység (Etzioni 1995). Ezzel szemben a regiobalizáció a nagyobb, regionális egységekre számít, amelyek bár lokálisan szolidáris partnerségekből állnak, de még mint áttekinthető szisztémikus regionalitások nem csak a partnerségre jellemző megosztó logikát gyakorolják, hanem a közvetítő logikát is, amely a szocioregió alrendszere számára átveszi a nem hierarchikus, nem autoritásos mediációt a központ és a periféria között, ahogy nekünk az önsegítő iniciatívák, a nem kormánysservezetek hálózatai ezt demonstrálják.

A kommunitarizmus mint „izmus” ideológiagyánús és szigorú, majdhogynem fundamentalista morális álláspontot képvisel. A regiobalizáció (elkerüljük ebben az összehasonlításban a regionalizmus kifejezést) ezzel szemben egy processzfogalom, és ebben az értelemben nem szigorúan normatív. A regiobalizáció eredményeként megalakuló szocioregió egy kognitív, tanulóképes funkciórendszer, normativitása életvilágbeli kontextusban nyilvánul meg. A kommunitarizmus jellemző az amerikanizált világtársadalomra, a tipikusan amerikai értékkelképzeléseket írja zászlójára, helyi hagyományokra épülő, de mégis haladó, toleráns közösség. A regiobalizáció egy nem amerikanizált regionalitást képvisel racionális, kognitív szempontjaival. A

kommunitarizmus mint szociális mozgalom egy kis, boldog világot akar elővarázsolni és az idealizált amerikai kisváros imázsát világszerte realizálni. A regionalizáció mint elméleti elképzelés a rendszerelméletre épülve csak adagoltan beszél emócióról és romantikáról és inkább a racionalitásra teszi a hangsúlyt. Röviden: a kommunitarizmus inkább „csak” egy életvilágszerű konstrukció, ezzel szemben a szociorégió a szociális rendszer és az életvilág szintézise.

A kulturális identitás és egység követelése, ahogyan ezt a kommunitarizmus meghirdeti, még akkor is, ha legitim, néha nacionalista, fundamentalista vagy rasszista jobboldali ideológiák melegágya lehet. A szociorégió, mivel a kulturális diverzitást elfogadja transznacionális és univerzális igényeknek (szolidaritásoknak) is megfelel, és ezáltal az állami nacionalizmussal is meg tud küzdeni. A szociorégió nem ismer rasszista különböztetéseket, mert egy átlátható kommunikatív társadalomban egy faj tagjait nem mint az egységet zavaró egyéneket tekinti, hanem az interregionális másságot-sokaságot megtestesítő személyeket. Tolerancia és elfogadás „regionális erények”, melyek a kölcsönös bizalomból és otthonosságból táplálkoznak.

Az az elv hogy a világot ott kell megváltoztatni, ahol az elérhető saját magában nemcsak egyénileg érvényes (lásd Mounier (2000) perszonalizmusát), hanem a szociorégió esetében is, ahol az elérhetőség még átlátható. A szociorégió világát nem lehet megfigyelni, mérni vagy kutatni anélkül, hogy ezzel azt ne változtatnánk meg. A szociorégiót a legjobban akkor lehet megérteni, amikor és amennyiben azt az ember megváltoztatja. A szociorégió, ahogy definiáltuk, nem egy primer topográfiai, fixált kommunikációs rendszer – ezért alá van vetve állandó változásoknak, vagyis ennek a rendszernek a komponensei megváltoztatásként hatnak a rendszerre magára. Mintegy irritálják a változásra.

Etzioni a civiltársadalom elméletében lándzsát tör a „jó társadalom” mellett, az egyenlőtlenséget kirekesztő közösség és a harmadik út mellett a piac és az állam ellen és a közösség erkölcsi kultúráját hirdeti (Etzioni 2000: 443–449). Varga a civiltársadalmat nem teljesen hasonló perspektívába állítja, mint Etzioni. Az alábbi idézetben az általunk említett racionalitás az „intelligens civil társadalom” formulában érhető tetten, melynek logikus folytatása a „köztudati hálózat”. „A helyi civil társadalom nagyobb részt valóságosan, kisebb részt potenciálisan intelligens civil társadalom, amely létében, cselekvésében önálló, sajátos, részben már autonóm társadalom, amely a család, az állam és a gazdaság között egyrészt közvetít, másrészt integrál, harmadrészt pedig önálló életvilágot teremt, s végül a civil társadalom nem pusztán társadalmi-gazdasági vagy intézményi rendszer, hanem sajátos tudati/köztudati hálózat” (Varga 2005: 12).

12. tézis: A hatalom és döntés kérdése a szociorégióban a mezzopolitika fogalmi körében talál megoldásra. A konfliktusok diszkurzív elrendezése (átjelentése) nem jelent konfliktusoktól mentes társadalmat.

A hatalom, az uralom és döntés problémája elméletünkben még pontos kidolgozásra vár. A hatalom osztályozásait (formális, informális, személyes, intézményes, legális, illegális, tiltó, korlátozó stb.) itt most egy más formában tárgyaljuk és megkülönböztetünk makro- mikro- és mezzohatalom között s ennek megfelelően a hatalom gyakorlásánál világpolitikát, helyi politikát és regionális politikát említünk. Ez utóbbinál feltételezzük a hatalomformák újragondolását, és úgy gondoljuk itt is, mint a

többi tézisenél, a posztmodern és posztglobális gondolatmenethez hűen, szintéziseket kell keresni.

A posztmodern a meglepetésekből, az ambivalenciából, az ambiguitásból és a „biztos bizonytalanságokból” él. A posztmodern ember mentalitása, és a kommunikáció a posztglobális társadalomban ezt a tényt számításba kell vegye. Sikerül-e ez a mentalitásváltás már a regiobalizálódás folyamatában? A meglepetések elfogadásának készsége ki kell, hogy fejlődjék és tulajdonképpen a mássággal szemben fellépő egyre növekvő tolerancia ennek egy biztos jele. A meglepetések és bizonytalanságok elfogadása megköveteli az állandó újragondolást, az újraszervezést, a változást és a haladást – nem csak évszázadokban és években mérve –, hanem akár hónapokban és hetekben is. Erre már megszületett a kulcsszavunk a „flexibilitás” (Sennett 2000) és ez több mint egyszerű alkalmazkodás, mert az alkalmazkodás egy megszokottságot tételez fel, ellenben a flexibilitás egy szemlélet dolga, a másodfokú megfigyelő tulajdonsága. A folyamatosan fellépő meglepetések (meglepődések) megoldása az lenne, hogy tartsunk készenlétben több opciót. A hatalom és döntés problémáit tekintve a szociorégió több-opciós társadalom lesz (Gross 1994). A jövő számára nem a probléma egyszerű, véglegesnek gondolt megoldása, hanem több megoldás lenne ideális a sokszoros, körkörösön egybezáródó problémákra. Szerencsére ezen a téren már nem vagyunk tehetetlenek és kiszolgáltatva a vak véletlennek. Az elektronikus adatfeldolgozás és a számítógép meg tudnak nekünk mutatni megszámlálhatatlan megoldási variációt. Dönteni azonban még mindig nekünk kell – hacsak a döntést sem bízunk majd intelligens robotokra. A döntés azonban mindig kockázatos marad. A megoldandó problémák – legyenek ezek bár politikai, gazdasági vagy szociális természetűek – körülírhatók, komplexitásukat beláthatóra kell redukálnunk. A globális konfliktusok elrendezését egyetlen nagyhatalom sem tudja biztosítani. A makropolitika, a globális politika inkább a konfliktusok elodázását éri el. A háború megakadályozása hatalmi egyensúly folytán (balance of power) kérdéssé vált. A „pax sovietica” kudarca után nem reménykedhetünk a „pax americana” sikerében. Ilyenfajta globalizált világbeke-fantáziák helyett, melyek a túlhaladottnak gondolt központ–periféria differenciákat a posztmodern világtársadalomba újra beemelik, inkább tervek és projekteket kellene kidolgozni, amelyek szociológiailag valószínűbbeknek tűnnek, amellet, hogy átmeneti jellegüket megtartják. Decentralizált és multiopcionális előrejelzések valószínűbbnek és reálisabbnak tűnnek regionális szinten, mint a globális nívón. Először nem konkrét, empirikus „jóslásokról” lenne szó, hanem mindenekelőtt az elvről. A szociorégió-elméletének ez a tudományos követelménye. Példaként és hipotetikusán lehetne azonban egy pár problémát felemlíteni, melyek megoldására a globális társadalom kevesebb, a regionalizált társadalom azonban nagyobb eséllyel rendelkezne. A szociorégió megoldást javasolhatna az etnikai, kulturális, vallásos vagy nyelvi kisebbségek konfliktusainak orvoslására először Európában, aztán világszerte, de a fogyatékosok, homoszexuálisak és egyéb diszkriminált kisebbségek terén is. Végül a globális emberi jogok regionális érvényesítése is megoldást találna, mert párosulhatna – a modern szociáletika követelményeként – az emberi kötelességek megfogalmazásával is.

A hatalom kérdésének vizsgálatánál automatikusan szemben találjuk magunkat az erőszak fogalmával. Az erőszak a társadalmi struktúrákban található a makrótól a mikrostruktúráig, az állami erőszaktól a családi erőszakig. A szociorégió struktúrája sem

teljesen mentes az erőszaktól. Habár az erőszak ritualizálását és konfliktusokra történő átjelentését elképzelhetőnek tartjuk, naiv lenne azt hinni, hogy a szociorégió nem fogja ismerni az erőszakot. Mindenesetre a szociorégió struktúrái a megosztás és a közvetítés alkalmazott elvei alapján úgy alakulnak, valamint a szolidaritás és a partnerség által úgy programozódnak, hogy a nemzeti és globális világtársadalomban fennforgó erőszakformáknak nem nyújtanak táptalajt. A központosított erőszak a központ-periféria feloldása után már nem lehet hatékony. Elképzelhető tehát, hogy a szociorégióban, más talán könnyebben megoldható „erőszakok” alakulnak ki. A terrorizmus jelenlegi tragikus gyakorlata csak mint a „gonoszság perifériája” képzelhető el.

Ha a bizalom és a meghittség a regionalizáció alapelemei, akkor ez azt jelenti, hogy ebben a folyamatban egyre kevesebb ellenőrzésre lesz szükség, kevesebb autoritás, hierarchia, hatalom – vagyis egyre kevesebb központ és ennek megfelelően kevesebb periféria is. A fejlődési folyamat végén tehát kialakul az a szociorégió, amelynek csak igen kevés és nem hierarchikus központja van.

13. tézis: A szociorégióban a bérmunka fogalmát az értelemszerű tevékenység, a polgári szolidaritáson alapuló munkamegosztás cseréli fel.

A munka jövőjét a posztglobális tevékenységi társadalomban másképp definiálják és ezt a témát a munka problémáival és krízisével foglalkozó szociológiának analizálni kell – a munka és a tevékenység közötti megkülönböztetés előtérbe kerül. Munka alatt általában bérmunkát értünk, egy megfizetett munkálkodást – különösen akkor, ha az ellenfogalommal a munkanélküliséggel foglalkozunk. A tevékenykedés egy sokkal átfogóbb fogalom lenne és inkább kerülne a társadalmi érdeklődés középpontjába. Ennek lehetne következménye az életre vonatkozóan a mentalitásban, a beállítottságban és a társadalmi kommunikációban. Értelmes tevékenység betöltheti az életet és biztosítja a jólétet és a boldogságot. A modern tevékenységek színes variánsai a régi munkafogalom fegyelmező-dirigáló jellegét felválthatják. Az önfegyelmezés növeli az autonómiát és a felelősségérzetet. A rendszerelmélet nyelvén állíthatjuk, hogy a bérmunka allopoietikus, kívülről rákényszerített – a saját maga vállalta tevékenység autopoietikus, önkényszerített. Az értelmes tevékenység sokoldalúsága nem marad az egzisztenciát biztosító ökonomiai síkon, hanem átmegy a művészi, fantáziadús, kreatív mezőkre és sikeres önmegvalósításhoz vezet – nagyobb hatással, mint amit a bérmunka maga okozna. A bérmunka – amennyiben társadalmilag még szükségszerű – át kell hogy vegye az értelmes tevékenykedés minőségét. Ha ez így van, akkor a kulcskvalifikációk a (bér)munkaadónál is egyre fontosabbá válnak. A hivatás és a munka világában végbemenő gyors változások folytán senki sem remélheti, hogy egy megtanult foglalkozás az egész aktív életre elegendő. A mai munkavállalótól már elvárják különböző képességeket: flexibilitást, csoportmunkát, rendszeri gondolkozást, felelősségtudatot a dolgok, az embertársak és a környezet iránt, minőségi tudatot, tanulási készséget, kommunikációs képességet, konfliktusok és konszenzusok gyakorlatát, önmegbizonyosodást és kreatív potenciált. A munkavállalók – akiket különben a modern cégeknél már munkatársaknak neveznek – nem mindenekelőtt anyagi előnyöket keresnek, hanem érdekes tevékenységeket, önmeghatározásukat a munkahelyen töltik be, kollégáikhoz és feletteseikhez jó kapcsolatokat ápolnak. Bardmann szerint a mai munkavilágban paradigmaváltás történik: „A szervezeti-, illetve vállalkozói kultúra jelzi többek között az előrelépést a munkaparadigmáról a kommunikációparadigmára” (Bardmann 1998: 75).

A szociorégióban a feladat a munka újraszervezése és felosztása, illetve az egészséges egyensúly munka és tevékenység között. Ha a munka új neve itt az értelmes tevékenység, akkor magától értetődő, hogy a régi dichotómiák, munka/tőke, munkahely/lakóhely, város/falu, jelentőségüket elveszítik. Ezek a „természetellenes kettősségek”, amelyek oly sok szenvedést, igazságtalanságot, harcot és forradalmakat okoztak, eltűnnek. Az értelmesen tevékeny ember, aki a saját munkaadója, autonóm választja ki tevékenysége helyét.

A jövő szociorégiója számára figyelemreméltónak találjuk Ulrich Beck gondolatait a „polgármunkáról”. Ezalatt a munkaképes polgárok olyan tevékenységét érti, amely nem a multinacionális konszernnek bér munkájára alapul. Alapgondolat: ne a tőke adja a munkát, hanem a közösség biztosítsa az értelmes tevékenységet (Beck 1997). Itt a munkaadók, az iskolák, a kórházak, a szociális és környezetvédelmi intézmények. A pedagógiai, egészségügyi, szociális, kulturális és ökológiai tevékenységeket a közösség fizeti. Ezen kívül a polgárok öntevékenyen alapítanak további vállalkozásokat, nem a kapitalista, hanem a szociális gazdaság mintája szerint. Nem szabad naívan gondolni, hogy a jelenlegi munka-világ hamarosan megváltozik és a modern kapitalizmus egy csapásra megszélidül. A világot behálózó multik továbbra is bér munkát adnak a dolgozóknak, de a regionális közösségi vállalkozók innovatív tevékenységekkel komoly konkurenciát jelenthetnek számukra.

14. tézis: A szociorégió nem jelent sem szociálarisztotelizmust sem posztmodern gettóképződményt.

Jelenlegi globalizált világunkban a régiók egyre jelentősebbek lesznek. Európában a régiófejlesztés „alulról képződik” civil kezdeményezések, közösségi érdekérvényesítések gyümölcseként. A szociorégió elmélet háttérében a hangoztatott megkülönböztetés globális/lokális helyett globális/regionális úgy tűnhet, hogy fennáll a gyanú a „közepes” felmagasztalására az úgy nevezett „szociálarisztotelizmusra”, vagyis egy ideológiára. A szociálarisztotelizmus (lásd szociáldarvinizmus mint ellentét) az arisztoteleszi etikából kiindulva azt jelenti, hogy a boldogság (eudaimonia) eléréséhez, helyzetétől függően az ember mértékkel, a „közép” értelmében cselekszik. Nem túloz és nem bagatellizál. A szociorégió, mivel a globális és a lokális között (középen) található, egy ilyen arisztotelizmus gyanújába kerülhet. Jóllehet a dialektika mint a megkülönböztetés elméleti feltétele elfogadást nyer és valóban a tézis a globális, az antitézis a lokális, a szintézis pedig a regionális, mégsem lehet szó itt egy olcsó ideologizálásról, vagy a régió romantizálásáról. Az angol szólásmondást „small is beautiful”-t nem lehet azzal kiegészíteni, hogy „big is ugly” és „middle is right”. A „middle” alatt, mint a régió szinonimája alatt, nem kell a középszerűt negatívan, vagy az „aurea mediocritas”-t pozitív értelemben gondolni. A globális se nem „szép”, se nem „csúnya” – lehet lenyűgöző, lélegzetelállító, elrettentő stb. egyszerre – és a lokális, a helyi se nem bájos, kedves és csodálatos – lehet azonban szimpatikus, megszokott, intim stb. egyszerre. Mindezek a jelzők csak esetleges referenciák, életvilágunk kialakításának keretei, szisztematikus kondicionálások. A szociorégió szintetizálja a lokálist és globálist, közvetít a kettő között, felemeli a megosztást a lokál-egoista és a globál-altruista nívókról a regionális-szolidáris nívóra. A lokál emocionális elemeit áttekinthető módon racionalizálja és a globális technikai-kommunikatív elérhetőségét ugyancsak áttekinthető-gyakorlati szinten emocionalizálja. A helyitől csak annyi émo- ciót vesz át (lokálpatriotizmus), amennyiben ez az érzelmi egyensúlyhoz elegendő és a

globálistól (világpolgárság) csak annyi racionalitást, amely az értelemmel bíró szolidaritás gyakorlásához szükséges. A racionalitás a kormányzás és irányítás kérdése a szociorégióban. Ha a régió túl terjedelmes, akkor szembesül a kormányozhatatlanság dilemmájával (lásd a „megacities”), ha túl kicsiny, akkor a kormányzás kontraproduktív lehet. A szociorégió embere se nem világpolgár, se nem lokálpatrióta, hanem öntudatos polgár, aki életterében a globális előnyeit a lokális előnyeivel össze tudja egyeztetni és a hátrányait igyekszik egymással kibékíteni.

A szocioregiónem akar egy fajta „posztmodern gettóképződmény” lenni. A modern gettónak, – legyenek ezek bár az úgy nevezett „sun cities” gazdag idős emberek számára, legyenek slumok az úgynevezett „vulnerable people” számára –, tulajdonképpen egy funkcionálisan differenciált társadalomban nincs helyük, de mégis léteznek. A globális inklúzió és exklúzió itt úgy jelenik meg mint egy visszatérés a központ és periféria dichotómiára alapozott osztálytársadalom maradványaira. A szociorégió elvben nem ismer kizárást. Mindenki, aki a megosztásra és a közvetítésre kész, a szociorégióhoz tartozik. A sérthető és a sértett, perifériális embereket be kell hozni a szociorégióba és nem abból kizárni. A szomszédsági programok nem lehetnek elitér adottságok. A gazdag városnegyedek magánrendőrök általi őrizete nem passzol sem a kommunitarizmus, sem a szociorégió elképzelésébe. A bűnözés-megelőzés és a terrorizmus elleni küzdelem rossz módszert választ, ha kirekesztéssel dolgozik. A szociorégió, mint rendszer, az elmélet szerint partnerségből és intervencióból mint részrendszerekből tevődik össze, amelyek a megosztásnak és a közvetítésnek egy kommunikatív értelmi határt húznak.

15. tézis: A szociorégió a tudástársadalomban a tudományos és a mindennapi praktikus tudást összeegyezteti.

A posztglobális, szocioregionális társadalom mentes a hierarchikus és autoritér globális központoktól. Pontosabban fogalmazva, a szociorégióknak is vannak központjai, ahol a demokrácia szabályai szerint a döntések megszületnek, de ezek egymásra hangolva hatnak és mindig figyelemmel kísérik, hogy ne történhessék egy új periferizálódás. A szociorégió vizsgálja a lehetőségét annak, hogy az egyes aktorok saját érdekük és autonómiájuk megtartásával, a közösség javára irányuló megoldásokat illetően a kölcsönös koordináció előtt nyitva tartsa a kaput. A funkciórendszerek autopoieszise (köztük a szociorégió) a kétoldali kölcsönös megegyezéseket nem zárja ki (Willke 1992).

A szociorégió magába integrálja természetesen a tudástársadalmat azon különböztetések alapján, mint globális tudás és regionális (lokális?) tudás és egy kritikus szintézist alkot ebből, amely nem mint egység, hanem csak mint indikátor szolgál további megkülönböztetésekre. A tudás és a nem-tudás társadalmi a szociorégióban a posztnormális tudományosság prizmáján keresztül vizsgálható.

A tudástársadalom divatos fogalma a tudományos és globális tudásnak olyan jelentőséget tulajdonít, amely azt a benyomást keltheti, hogy a tudás és a tudomány minden társadalmi problémát meg fog tudni oldani. A ma már könyvtárakat megtöltő publikációk a tudásra alapuló társadalomról kevésbé veszik figyelembe az egyre több tudással járó rizikókat, kockázatokat, az egyre növekvő nem-tudást. Szerintem elérkezett annak az ideje, hogy a tudást relativizáljuk. „Az emberi egzisztencia elsődleges célja nem az, hogy egyre több tudást halmozzunk fel, hanem az, hogy napról napra olyan életformákat fedezzünk fel, amelyek egész természetünket magában foglalják és ab-

ban valódi emberi életvitelt, fenntartás nélküli barátságot és örömet teremtsünk” (Roszak 1989: 91).

A tudás relativizálásával kapcsolatban Faragó tanulmánya – Latour munkái alapján – a relativizmus két formáját különíti el: az abszolút relativizmust és a relatív relativizmust. „Az abszolút relativizmus a kultúrákat úgy vázolja fel, mint amelyek között nincs kapcsolat, nincs hierarchikus viszony. A kultúrák összemérhetetlenek; a természet zárójelbe van téve. A kultúrák pedig egy többé-kevésbé határozott nézőpontból tekintenek a természetre. Latour az elválasztó, analízáló álláspont helyett az összemérhetőség mellett foglal állást” (Faragó 2004: 45). A tudás a szociorégióban a relatív relativizmus elgondolásához áll közelebb. „Az abszolút relativisták minden hierarchiát egyenlővé tettek. A relativista relativisták szerényebb, de empirikusabb módon mutatják meg, hogy milyen eszközök és milyen láncok segítségével jönnek létre az aszimmetriák és az egyenlőségek, a hierarchiák és a különbségek” (Latour 1999: 193).

Farkas rámutat a tudományos kockázatokra és sikertelenségekre különösen a technika területén. Ezt is úgy tekinthetjük, mint a tudomány egy fajta relativizálását. Szerinte már léteznek új tudás és technikasociológiai irányzatok, amelyek „kidolgozták azt a módszert, amelyek lineáris sikertörténetek helyett a technikai haladást saját sikereikkel, elhajlásaikkal, zsákutcáival, teljes alternatív jelenségeikkel rekonstruálták” (Farkas 2002: 78).

Létezik a posztnormális tudomány fogalma, amely úgy működik mint egy problémamegoldó stratégia azokban az esetekben, ahol a döntési kockázat igen magas és a rendszerek bizonytalanok. „A posztnormális tudományokban (modern biológia, géntudományok) a figyelem átterelődik a nem definiálható bizonytalanságokról a megkapható információk minőségének mezejére” (Farkas 2002: 82). Ma „kemény” döntéseket kell hoznunk „puha” tudományos érvek alapján.

A szociorégió vallja, hogy a tudomány sem irányítható csupán egyetlen központból. Arra törekszik, hogy a tudomány mindenki számára hozzáférhető és nyelve érthető legyen. Mint funkciórendszer a tudomány megőrzi autonómiáját (autopoiezisztét). Kognitív racionalitása relatív, mert elismeri a nem-tudományos tudás gyakorlati hasznosságát, részt vesz az ezen való vitákon és nem fél a strukturális változásoktól. Azt is mondhatnánk, hogy a szociorégióban egy új tudásfogalom képződhet, amely a tudást mint társadalmi cselekvőképességet definiálja. Ide tartozik a tudomány mellett a praktikus tudás. „A társadalmi cselekvésre való képességnek a tudományos tudás csak egyik – és nem is biztos, hogy a legfontosabb – formája. Az emberek zömét – politikustól a munkásokig – elsősorban nem tudományosan racionális eszmék, hanem érdekek, értékek, hitek, meggyőzések, erőviszonyok, gyakorlatok és pragmatikus megfontolások mozgatják és készítetik cselekvésre” (Farkas 2002: 4). Farkas elméletével provokálja a tudásszociológiát, elgondolását „ellenelmélet”-nek nevezi – hasonlóan Schelsky (1975) antiszociológiájához. A társadalmi cselekvőképesség természetesen nem zárhatja ki a kommunikációképességet, hiszen a praktikus tudás is csak a cselekvés és a kommunikáció láncolatával jöhet létre. Kritikája a tudástársadalom abszolutista elképzelése ellen irányul. Felteszi a kérdést, és negatívan válaszolja meg. Okoznak-e társadalmi változásokat a tudományok eredményei? Csak ha az össz-társadalmi feltételek kedvezők, akkor érezhetők hatásai. A tudományos tudás nem mindenben tűnik magasabb rendűnek, mint a mindennapi vagy hagyományos tudás. A

társadalmat jelenleg a tőke és a munka inkább irányítja mint a tudomány – kritizálja Farkas a mai divatos tudástársadalom elképzelést.

„Téves az a hagyományos szociológiai gondolat, miszerint a tudomány, – lévén univerzális és absztrakt – felette áll a társadalmi, kulturális meghatározottságoknak.“ (Farkas 2002: 5) A szociorégió nem próbálja meg a teoretikus tudást ideológiával pótolni, mert nincs külön ideológiája.

BEFEJEZÉS

Téziseink megfogalmazásánál abból indultunk ki, hogy a globalizáció egy visszavonhatatlan tény, amely azonban az egyidejű regionalizáció nélkül nem elképzelhető. A globalizált világtársadalom világszerte mint civiltársadalom realizálódik. A globális-lokális megkülönböztetést behelyettesítettük egy szerintünk életközelibb és gyakorlatibb másik megkülönböztetéssel a regionális-globálissal. Ezért a „globalizáció” kifejezés helyett a „reglobalizációt” használjuk. A reglobalizáció előrehaladott állapotában tűnik fel a szociorégió, amelynek nincs kapcsolata a nemzetállami régiófogalommal. A szociorégió többközpontú, de az etika, a jog és a globális energiahasználat kérdéseiben léteznek globális központok – periféria nélkül. Csak az erőszak és a gonoszság sodródik a perifériára. A demokrácia jövője szerintünk a szociorégióban teljesedik be. A globális társadalom információtársadalom volt – a posztglobális és regionális társadalom kommunikációtársadalom lesz.

A szociorégió feltételezett (hipotetikus) előnye a globális és a lokális szintéziséből adódik. Pont ezt a megállapítást nem veszik komolyan a globalizáció ellen tiltakozók, mivel szemük előtt csak a globalizáció negatív mérlege áll. Ugyanígy meg lehet állapítani, hogy az előnyök kiszámíthatók más, régebbi szintézisekből, a központ és periféria különbözőségekből, amennyiben ezek a még fennálló társadalmi rétegződési állapotokra visszavezethetők. Az előnyök tehát nem szinergetikusan, a pozitív adottságok összegezéséből adódnak, hanem az előnyök és hátrányok kritikus felméréséből a cirkularitás elve alapján. A globális biztosít egy technikai, adminisztratív és bürokratikus infrastruktúrát – a lokális szolgáltatja az emberi, humán tőkét. Differenciaelméletileg az előny a lokális és globális különbözőség egységében rejlik.

A szociorégió előnye konkrétan azt mutatja ki, hogy mi működne – tisztán hipotetikus – egy szociorégióban jobban mint egy nemzetállamban. Csak egy-két szempontot említünk. A szociorégió „olcsóbb” mint az állam, az adminisztratív költségeket jobban lehet csökkenteni, mint a központosított államapparátusban. Lehet számítani az önkéntes, regionális angazsmanokra, főleg a szociális kiadások terén. A szociorégió átláthatóbb, mint a központi állam. Politikai szempontból négy pozitív adottságra lehet számítani. 1) Eredményesség. A jól működő szociorégió több pozitív eredményt tud felmutatni, mint az állam, mert civiltársadalmi jellege nem a makropolitika kényszerzubbonyába zárt. 2) Transzparencia. A bürokráciát általában csökkenteni lehet, mert a felelősséggel bíró önellenőrzés, az elképzelhető demokratikusan rotatív mezzopolitika nem igényel adminisztratív megszorításokat. 3) Közelség. Közérdekű politikai témákat a mindennapi életben jobban fel lehet dolgozni, az érdekezésség jobban kimutathatók. 4) Rugalmasság. A polgároknak több szabad működési terük marad, hogy a határozatoknál együttműködjenek. A pluricentrális „lapos” hierarchiák, melyek min-

den emberi együttéléshez elkerülhetetlenek, jobban és egyenesebben ellenőrizhetők. Lehetne egy regionális nyitottságról beszélni a nemzeti kötelekek nyűgétől megszabadulva. A nemzeti érdekek ugyanis nem hiánytalanul fedik a szociorégió érdekeit. A regionális sokféleség alkalmas arra, hogy transzregionális szövetségekre, amiből az érdekelttek csak előnyt nyerhetnek. A helyhez, térséghez és határhoz való laza kötődöttség lehetővé teszi a több régióban való kommunikatív és fizikai részvételt.

A virtuális társadalom a cybervilágban egy elbűvölő gondolat és nem csak a sci-fi elbeszélésekben és filmekben, hanem időközben már a szociológiában is téma. Bühl állítja: „A virtuális társadalom a huszonegyedik század társadalmi típusa lesz” (Bühl: 1997: 13). Ez a prognózis meglehetősen merésznek tűnik, ha belegondolunk, hogy az emberiség 10%-a használja csak az elektronikus hálózatot és ennek a többsége is csak mint alternatívát a „klasszikus” posta helyett, mint e-mailt vagy információforrást. A valóság megkettőzése reális és virtuális realitásként csak az emberiség minimális részének adatott meg. A harmadik világban az emberek „reálisan” nyomorognak!

A szociorégió a funkcionálisan kidifferenciált társadalom egy elképzelhető típusa. „Reális” társadalom, amennyiben az itt vázolt elmélet szerint a nemzetállamok elve szerint megszervezett világtársadalmat felválthatja. Természetesen a szociorégió a számítógépre alapozott információs- és kommunikációs technológiákat használja és a cyberspace-ben talán a megosztás és a közvetítés virtuális terét – a reális tér mellett – is megteremtheti. Párhuzamos régiók születhetnek meg és lehetséges lenne az is, hogy a távolabbi jövőben már nem fogunk tudni a virtualitás és a realitás között éles különbséget tenni. A kérdés az, hogy ez a lehetőség gyümölcsöző lenne-e a protoszocialitás számára? Reális partnerséget és reális közbenjárást (a segítség és a szolidaritás formájában) nem lehet sohasem a virtuállalissal behelyettesíteni. A virtuális a reálist csupán átszűrheti, kísérheti. A szociorégió elmélet logikája szerint itt újra csak a reális és a virtuális szintézisééről beszélhetünk. A reális-virtuális megkülönböztetés a valóság-struktúrák megkettőzéséhez vezet.

Bühl megkülönböztet a modern társadalom reális tere és a virtuális társadalom virtuális tere között. A reális tér megfelel egy geometriai (euklideszi) és mechanikus (newtoni) térfogalomnak és nála a szociális tér földrajzilag konstruált. A virtuális tér azonban egy relációs térképzés. Itt már a szociális tér emancipálódik a földrajzi feltételektől: Ez a tér „a szociális és a kommunikáció hálózata a testi jelenlét hiányában” (Bühl 1997: 85).

A világtársadalomban az önszerveződésre alapuló regionálisan disszipatív struktúrák – vagyis egy nem egyensúlyi állapotban megvalósuló rendezettség – ingerlik a globális harmóniát. „Ha elfogadható ez a megállapítás, akkor nem beszélhetünk a modernségben a globalizáció uralmáról, hanem inkább arról, hogy a világtársadalmon belül jelenik meg és kap értelmet, mint egymást kölcsönösen ingerlő minőség a globalitás és a lokálitás” (Karácsony 2000: 206). A világtársadalom központnélkülisége helyett többközpontúságról kell beszélnünk. A szociorégió fogalma, melynek funkciója a megosztás/közvetítés differenciájában ragadható meg, arra hivatott, hogy felmutasson egy lehetséges fejlődést a fent vázolt elmélet alapján.

IRODALOM

- Bahrenberg, G.–Kuhm, K. (2000): Regionalität – ein Phänomen der Weltgesellschaft. *Informationen zur Raumentwicklung*, 9(10): 623634.
- Bangó J. (1977): Emberhez méltóan lakni. *Vigilia*, 42(10): 634687.
- Bangó J. (1998): *Auf dem Weg zur postglobalen Gesellschaft. Verlorenes Zentrum, abgebaute Peripherie, „erfundene“ Region*. Berlin: Duncker&Humblot.
- Bangó J. (1999): Szociális munka: a perifériáról a régióba. In Bangó J.: *Szociológia a szociális munkában*. Esztergom: VJRKTF.
- Bangó J. (2000): Központ, periféria és régió. (A szociális regionalizálás elméleti vázlata.) *Társadalom és gazdaság Közép- és Kelet-Európában*, (22)2: 5070.
- Bangó J. (2003): *Theorie der Sozioregion. Einführung durch Beobachtungen in vier Welten*. Berlin: Logos.
- Bangó J. (2005): Role and Function of Regional Differences in the World Society from the Point of View of Modern Luhmannian Systems Theory (Socio-Region as Proposed Correction). <http://jesz.alk.elte.hu>: 2.
- Bardmann, Th. (1998): *Unterscheide!* Aachen: IBS-Verlag.
- Bauman, Z. (1991): *Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Beck, U. (1997): Die Seele der Demokratie. Wie wir Bürgerarbeit statt Arbeitslosigkeit finanzieren können. *Die Zeit*, 27: 7–9.
- Brunkhorts, H. (1997): Abschied von Alteuropa. Die Gefährdung der Moderne und Gleichmut des Betrachters – Niklas Luhmann monumentale Studie über die „Gesellschaft der Gesellschaft“. *Die Zeit*, 25: 50–53.
- Bühl, A. (1997): *Die virtuelle Gesellschaft. Ökonomie, Politik und Kultur im Zeichen des Cyberspace*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Ciampi, L. (1997): *Die emotionalen Grundlagen des Denkens. Entwurf einer fraktalen Affektlogik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Connery, S. (1971): Governing the City. *Justice dans le monde*, 12: 18.
- Etzioni, A. (1995): *Die Entdeckung des Gemeinwesens. Ansprüche und Verantwortlichkeiten und das Programm des Kommunitarismus*. Frankfurt/M: Schaeffer-Poeschel.
- Etzioni, A. (2000): Der dritte Weg – Zwischen Markt und Staat: Zur Theorie der Zivilgesellschaft. *Theorie und Praxis der Sozialen Arbeit*, 12: 443449.
- Faragó P. (2004): A relativizmus a tudományos tudás szociológiájában. A Bloor – Latour vita. PhD értekezés, kézirat. Bloomington - Cambridge – Budapest.
- Farkas J. (1998): *Tudás és cselekvés*. Budapest: Műegyetemi Kiadó.
- Farkas J. (2002): Az innovációpolitika társadalmi meghatározottsága. *Szociológiai Szemle*, 2: 7798.
- Foerster, von, H. (1999): *Sicht und Einsichten*. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme.
- Fuchs, P. (1992): *Die Erreichbarkeit der Gesellschaft. Zur Konstruktion und Imagination gesellschaftlicher Einheit*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Giddens, A. (1995): *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Gross, P. (1994): *Die Multioptionsgesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Inglehart, R. (1998): *Modernisierung und Postmodernisierung*. Frankfurt/M: Campus.
- Kappéter I. (2003): *Az emberiség képes jóra változtatni a világot*. Budapest: Püski.
- Karácsony A. (2000): *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Budapest: Pallas-Stúdió.
- Karácsony A.– Cs.Kiss L. szerk. (1994): *A társadalom és a jog autopoietikus felépítése*. Budapest: Osiris.
- Krause, D. (1996): *Luhmann–Lexikon*. Stuttgart: Enke.

- Krämer-Badoni, T.–Kuhm, K. (2003): *Die Gesellschaft und ihr Raum. Raum als Gegenstand der Soziologie*. Opladen: Leske+Budrich.
- Kuhm, K. (2001): Regionen als innergesellschaftliche Umwelt globaler Funktionssysteme (Paper presented for the Workshop on “regionalization and Regionalism in World Society”. Kézirat, Institute for Global Society Studies, Bielefeld. November 30-December 2.
- Latour, B. (1999): *Sohasem voltunk modernek*. Budapest: Osiris.
- Luhmann, N. (1986): *Soziologische Aufklärung, Band 2. Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, N. (1990): *Soziologische Aufklärung, Band 5. Konstruktivistische Perspektiven*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, N. (1999): *Die Gesellschaft der Gesellschaft. I–II*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Luhmann, N.–Fuchs, P. (1989): *Reden und Schweigen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Liotard, J.-F. (1979): *Das postmoderne Wissen. Ein Bericht*. Wien: Passagen.
- Mounier, E (2000): *Manifeste au service du personalisme*. Paris: Seuil.
- Münch, R. (1998): *Globale Dynamik, lokale Lebenswelten. Der schwierige Weg in die Weltgesellschaft*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Photon (2000): Energieversorgung allein mit Sonnenkraft. Visionen. 1: 2134.
- Photon (2005): Entscheidung über Einspeisevergütung für Solarstrom. China. 4: 1214.
- Reimann, H (1992): *Probleme moderner Gesellschaften*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Robertson, R. (1992): *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Rozsak, Th. (1989): Az objektív tudat mítosza. In Szabó M.: *Politikai ökológia*. Budapest: Centrál Könyvek, 77–94.
- Schelsky, H. (1975): *Die Arbeit tun die anderen. Klassenkampf und Priesterherrschaft der Intellektuellen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Scherf, M. (2002): *Beratung als System. Zur Soziologie der Organisationsberatung*. Wiesbaden: DUV Sozialwissenschaft.
- Sennett, R. (2000): *Der flexible Mensch. Die Kultur des neuen Kapitalismus*. Berlin: Siedler.
- Stichweh, R (2000): *Die Weltgesellschaft. Soziologische Analysen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Szabó M. (1989): *Politikai ökológia*. Budapest: Bölcsész Index Centrál Könyvek 2.
- Varga Cs. (2005): Civil társadalom az információs korban. *Évilág*, 4(6): 2–4.
- Vysonzil, E.–Stangler, G. (1996): *Europa und seine Regionen*. Frankfurt/M: Peter Lang.
- Weber, M. (1922): Energetische Kulturtheorien. In Weber, M.: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen.
- Welsch, W. (1987): *Unsere postmoderne Moderne*. Berlin: Akademie Verlag.
- Werteimer-Zinne, S. (2000): *Strategie der Verblödung. Infantilisierung in der Fun-Gesellschaft*. München: Beck.
- Willke, H. (1996a): *Ironie des Staates. Grundlinien einer Staatstheorie polyzentrischer Gesellschaften*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Willke, H. (1996b): *Systemtheorie II. Interventionstheorie. Grundzüge einer Theorie der Intervention in komplexe Systeme*. Stuttgart: Lucius&Lucius.
- Willke, H. (2001): *Atopia. Studien zur atopischen Gesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.